

Het sjoeltje van Zuidlaren

Educatief programma voor groep 7/8 van het primair onderwijs

Stichting Oude Drentse Kerken

Voorwoord

In Zuidlaren staat sinds 1884 een bijzonder gebouwtje: de synagoge van de Joodse gemeente. Het gebouw verloor de functie van gebedshuis voor de oorlog, omdat er te weinig Joden waren. Hierna heeft het gebouw onderdak geboden aan allerlei organisaties, waaronder een garage en een tweedehands kledingzaak. Waarschijnlijk wisten tot voor kort de meeste Zuidlaarders de oorspronkelijke functie van het gebouw niet eens. Het plaatselijke Comité Joods Erfgoed maakte daar een eind aan met het plaatsen van een monument ter nagedachtenis aan de Joden die in de oorlog zijn omgekomen. In december 2005 werd het gebedshuis door de gemeente Tynaarlo overgedragen aan de Stichting Oude Drentse Kerken. De stichting heeft het in oude staat laten herstellen. Nu wordt de synagoge weer gebruikt als gebedshuis en activiteiten zoals concerten.

De Stichting Oude Drentse kerken

Dwalen door Drenthe is genieten van afwisselende landschapsbeelden en vele rustieke en vriendelijke dorpen. Ondanks soms ingrijpende veranderingen is de ontwikkeling van zo'n duizend jaar vaak nog herkenbaar in tal van elementen en structuren. In vele oude dorpen zijn de brinken, boerderijen en kerken karakteristieke elementen die hun oorsprong vinden in de middeleeuwen. Maar ook in jongere dorpen vind je nog veel dat herinnert aan reeds lang vervlogen tijden.

Sinds de komst van het christendom zijn er in Drenthe kerken gebouwd. Al naar de tijdgeest of geloofsrichting met eigen, karakteristieke vorm en inrichting. Daardoor tref je in Drenthe een grote verscheidenheid aan in historisch interessante kerken.

Tegenwoordig wonen er bijna een half miljoen mensen in Drenthe, maar er gaan steeds minder mensen naar de kerk. Hierdoor hebben veel kerken geen geld meer voor het onderhoud en de reparaties. Het zou jammer zijn als je nergens meer mooie kerktorens boven het landschap ziet uitsteken.

Gelukkig is er de Stichting Oude Drentse Kerken. De Stichting Oude Drentse Kerken (SODK) zet zich in voor het behoud van deze waardevolle boegbeelden van de Drentse cultuurgeschiedenis. De stichting valt onder verantwoordelijkheid van Stichting Het Drentse Landschap.

Het project

Voor wie?

Leerlingen van groep 7/8 van het basisonderwijs in Zuidlaren en omgeving.

Didactische opzet

De leerlingen gaan nadenken over tradities, de dialoog hierover wordt in de voorbereidende les in de klas gestart. Welke geloven zijn er? Wat is geloven? Wat weten zij van het Jodendom? Bij een bezoek aan de synagoge in Zuidlaren wordt het verhaal achter dit kerkje duidelijk. Ook leren ze aan de hand van materialen en onderdelen in de kerk de Joodse tradities kennen. Doordat het project veel doe-onderdelen heeft worden leerlingen actief bij het project betrokken.

Koppeling met taal

Dit erfgoedproject biedt kansen om onderdelen van dit project aan taalontwikkeling te koppelen. Woorden afkomstig van het Jodendom worden in de hedendaagse taal veel gebruikt, mazzel, tof, jat, gajes, gabber, lef, mesjogge, sjofel, stennis enzovoort. Er bestaat de mogelijkheid om hier een extra les aan te wijden. Bijvoorbeeld het schrijven van een verhaal met Joodse woorden erin.

Doelstellingen en lesstofvervanging

Erfgoed- en algemene doelen

- Leren kennen van het religieus erfgoed in het eigen dorp.
- Kennis verwerven over tradities, welke soorten tradities er zijn.
- Kennis verwerven over het Jodendom en Joodse tradities.
- Verwerven van respect en waardering voor het cultureel erfgoed van de eigen omgeving.

Leerdoelen

- Leerlingen leren over cultureel erfgoed in hun directe omgeving.
- Leerlingen leren over belangrijke historische veranderingen in hun omgeving en worden zich bewust van de steeds voortgaande verandering.
- Leerlingen leren dat door onderzoek verklaringen te vinden zijn voor deze veranderingen.
- Leerlingen doen onderzoek met behulp van opdrachten en vormen een eigen mening op bepaalde onderwerpen.

Kerdoelen

Ook sluiten de werkzaamheden voor het project aan bij de kerndoelen 51 en 56 van het primair onderwijs:

- De leerlingen verwerven enige historische kennis van belangrijke verschijnselen, ontwikkelingen en personen in verschillende perioden van de geschiedenis.

Tijdsinvestering

De totale tijdsinvestering bedraagt ongeveer 3 á 4 uren. Dit kan naar wens worden uitgebreid.

<u>Introductie</u>	<u>1 uur</u>
- Wat zijn tradities, geloofsvormen, Jodendom	Les 1
<u>Bezoek synagoge Zuidlaren</u>	<u>1 uur</u>
gezamenlijke introductie door begeleiding	15 minuten
Opdrachten in de synagoge	45 minuten
<u>Verwerking</u>	<u>1 a 2 uren</u>
Maken van een bordspel over de Joodse tradities	1
Spelen van het spel	1

Lesmateriaal

Lesmateriaal voor de voorbereidende les in de klas kunt u van de website www.drentslandschap.nl downloaden. In deze docentenhandleiding vindt u alle informatie. In de synagoge krijgt u ter plekke voor elke leerling een invulblad. Potloden zijn hier ook aanwezig. In de bijlage van deze docentenhandleiding vindt u het format en de instructie voor de verwerkingsles: het bordspel.

A. VOORBEREIDENDE LES

LES 1: Tradities en geloof

- Activiteit:** *Gesprek over tradities en geloof aan de hand van een filmpje en PowerPoint dia's.*
- Doel:** *Leerlingen bewust maken over welke tradities er zijn, waarom tradities belangrijk zijn, dat religie en traditie nauw verbonden zijn.*
- Duur:** *1 uur*
- Lesmat:** *Digitaal schoolbord*
- Voorber:** *Maakt u alvast een afspraak met Dhr. Sietsma. U kunt de contactgegevens vinden onder het hoofdstuk contacten in deze docentenhandleiding. Bij het bezoek is het de bedoeling dat u begeleiders meeneemt, in ieder geval 1 per 4 leerlingen.*

U kunt bij de voorbereidende les de PowerPoint presentatie gebruiken. Deze begint met het begrip erfgoed. Wat is dat en wanneer is iets erfgoed? Als je iets belangrijk vindt om te bewaren en je wilt het overdragen, dan is het erfgoed. De PowerPoint biedt een aantal voorbeelden van persoonlijk erfgoed, familiair erfgoed, regionaal erfgoed en landelijk erfgoed.

Hierna kunt u bespreken dat hun eigen dorp ook erfgoed heeft. Molens, oude gebouwen, monumenten, kerken. Dit project gaat in het bijzonder over een klein kerkje, een synagoge. Men was het verhaal achter dit kerkje helemaal vergeten en zo verloor het zijn waarde. Het werd bijvoorbeeld gebruikt als garage. Het is 2 keer bijna gesloopt. Tot de Stichting Oude Drentse Kerken het kerkje heeft overgenomen en helemaal heeft opgeknapt.

De verdere invulling van de voorbereidende les is flexibel. De PowerPoint voorziet in verschillende benaderingen, zoals de link van erfgoed naar tradities. Of u kunt meer nadruk leggen op het geloof, wat is geloof en wat zijn de verschillende religies? Mocht u met de Tweede Wereldoorlog bezig zijn, kunt u uitweiden over het verhaal van de weggevoerde Joden uit Zuidlaren. Het briefje van Bernard (een kind van 11 jaar in de oorlog) dit sluit aan op de belevingswereld van de leerlingen. In de synagoge zelf zal dit kort behandeld worden, omdat de synagoge aangegeven heeft hier geen nadruk op te willen leggen. Volgens hen moet het Jodendom over het leven gaan en niet over de dood.

Tip: de website www.samsam.net kunt u gebruiken, hier staan allerlei animaties en informatie die u kunt gebruiken bij deze introductieles.

Aan het einde van de les kunt u de leerlingen vertellen dat ze een bezoek gaan brengen aan de sjoel in Zuidlaren. Dit is heel bijzonder want het is de enige synagoge in Drenthe, het heeft een bijzonder verhaal. Dat gaan ze ontdekken en ook een aantal Joodse tradities.

* U kunt de leerlingen alvast indelen in groepjes van vier voor de opdrachten tijdens het bezoek.

B. UITVOERING

LES 2: naar de synagoge

- Activiteit:** *Naar de synagoge in Zuidlaren*
Doel: *Religieus erfgoed in eigen omgeving ontdekken, wat is een synagoge, tradities van het Jodendom leren kennen.*
Duur: *1 uur*
Lesmat: *Ter plekke ontvangt iedere leerling 1 invulblad en een potlood.*
Voorber: *U heeft een afspraak gemaakt met Dhr. Sietsma. U heeft begeleiding geregeld.*
Overig: *Adres van de synagoge is Zuiderstraat 1 in Zuidlaren (zuidkant van de brink)*

Op pad...

U wordt met de groep bij de ingang van de synagoge ontvangen door de begeleider Dhr. Sietsma.

Hij legt kort de regels uit en waar de leerlingen kunnen gaan zitten. De leerlingen nemen plaats op de stoelen in de synagoge. Dhr. Sietsma zal het programma inleiden.

Hierna gaan de leerlingen in de groepjes van 4 de opdrachten doen. Ze krijgen invulbladen en potloden uitgedeeld met de opdracht omcirkeld waar ze moeten beginnen. Per leerling 1 invulblad, alle leerlingen moeten meeschrijven met de opdrachten. Zo begint elk groepje op een andere plek. Na 5 minuten klinkt er een signaal (vragen aan een begeleider) Dan gaan de groepjes naar de volgende opdracht. De opdrachten zijn belangrijk voor de verwerkingsles, die hebben ze later weer nodig om het bordspel mee te maken.

Er zijn in totaal 8 opdrachten. Als de groepjes langs alle opdrachten hebben gerouleerd, komen zij samen. Dhr. Sietsma sluit het bezoek aan de synagoge af. De leerkracht neemt alle folders in om (zelf of klassikaal) na te kijken. Deze folders worden weer gebruikt bij een verwerkingsles in de klas, het maken van een bordspel.

* potloden worden weer ingeleverd.

C. VERWERKINGSLES

LES 3: Het maken van een bordspel over de Joodse tradities

- Activiteit:** *De opgedane kennis bij het bezoek verwerken de leerlingen in een bordspel.*
Doel: *Leerlingen passen de gevonden informatie toe.*
Duur: *1 à 2 uur*
Lesmat: *A3 plaat met opzet en instructie bordspel voor kopiëren, kopieerbladen van de opdrachtkaartjes. Liefst printen/ kopiëren op stevig papier.*
Voorber: *Hiervoor moet eerst het bezoek aan de synagoge gebracht zijn.*

Introductie

Maak groepjes van 6 leerlingen. Het eigen invulblad krijgen ze uitgedeeld. Ook krijgt elk groepje een A3 kopie van het bordspel.

Hierbij krijgt elk groepje een spelinstructie. De leerlingen zullen de taken tussen 3 teams moeten verdelen, team 1: de leerlingen kunnen zich bezighouden met het opstellen van teken en uitbeeldopdrachten en team 2: de leerlingen stellen vragen op. Team 3: de leerlingen houden zich bezig met de spelregels. De opdrachten komen op kaartjes die de leerlingen zelf uitknippen en erop schrijven en plakken. De kaartjes moeten allemaal van hetzelfde formaat zijn. De leerlingen bedenken daarbij ook welke pionnen er gebruikt worden.

Zie hiervoor de instructie per team in de bijlage van deze docentenhandleiding.

Spel spelen

Als de groepjes het bordspel af hebben, wisselen ze het bordspel uit met een andere bordspelgroep. De groepjes gaan het spel spelen, zij kennen de antwoorden niet en testen zo het spel uit.

Na het spelen wordt er klassikaal geëvalueerd op het project. Hoe ging het spelen van het spel? Wat kon er beter? Wat ging goed?

Wat vonden de leerlingen van het project? Hebben ze dingen geleerd die ze nog niet wisten?

AANVULLENDE LESSUGGESTIES

Joodse begraafplaats

De Joodse begraafplaats ligt aan de Wolferdinge en is omstreeks 1900 in gebruik genomen. De laatste begrafenis vond waarschijnlijk plaats in 1935. Daarna is de begraafplaats ernstig verwaarloosd.

In 2002 heeft het Comité Joods Erfgoed geld ingezameld en de begraafplaats gerestaureerd. De begraafplaats is eigendom van het NIK (Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap) en met haar toestemming kunnen Joodse mensen hier begraven worden.

<http://www.synagoge Zuidlaren.nl/Joodse-begraafplaats/>

Tweede Wereldoorlog

of misschien wilt u meer doen rondom de Tweede Wereldoorlog? Dan kunt u het project uitbreiden met een bezoek aan de Joodse begraafplaats. (wie vragen?)

Ook kunt u een bezoek brengen aan Herinneringscentrum Westerbork. In hun educatieve programma komt een introductiefilm voor waarin ook het briefje van Bernard en de synagoge in Zuidlaren voorkomt. Destijds is de familie van Dam (en andere Joden uit Zuidlaren) weggevoerd via Kamp Westerbork.

<http://www.kampwesterbork.nl/>

Stolpersteine

'Op vijf adressen in Zuidlaren zijn 18 "Stolpersteine" (20-04-2011) geplaatst voor de Zuidlaarder Joodse slachtoffers van het nazibewind in de Tweede Wereldoorlog.

De Stolpersteine zijn "struikelstenen"; gedenktekens van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. Stolpersteine zijn een herinnering aan de Joodse mensen die hier geleefd hebben. De stenen, 10 bij 10 centimeter, met een messing plaatje, liggen in de stoep voor hun huis: hier woonden zij, hier leefden zij. Stolpersteine brengen de mensen weer thuis, het geeft de verdrevenen hun plek terug. Het zijn struikelstenen omdat je erover struikelt met je hoofd en je hart, en je moet buigen om de tekst te kunnen lezen.

De Joodse gemeenschap Zuidlaren werd in 1883 opgericht. Ruim een jaar later werd aan de Zuiderstraat de synagoge ingewijd. Aan de voet van de hunebedden achter de Wolferdinge lag de Joodse begraafplaats. De Joden uit Zuidlaren werkten in de handel, het slagersvak en het onderwijs. In 1925 werd de Joodse gemeente opgeheven. Ze werd te klein. Het gebied van Zuidlaren, Anlo en Vries kwam bij Assen; Eelde werd bij Groningen gevoegd.

Na de Tweede Wereldoorlog raakte de herinnering aan Joods leven in Zuidlaren in vergetelheid. Onbegrijpelijk eigenlijk, want niet minder dan vijftien joodse Zuidlaarders stierven in de vernietigingskampen van de Nazi's. Slechts een enkeling wist onder te duiken en zo te overleven. Het is belangrijk de herinnering hieraan levend te houden.'

Bron: website gemeente Tynaarlo:

http://www.tynaarlo.nl/live/artikel_content.pag?objectnumber=734902&referpagina=682

Adressen van de gelegde Stolpersteine:

Esweg 19, Annerweg 13, Bernardlaan 12, Stationsweg 42, Stationsweg 14/16

Het leggen van Stolpersteine is een initiatief van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig (Berlijn, 1947). Hij brengt gedenktekens aan op het trottoir voor de huizen van mensen die door de nazi's zijn verdreven, gedeporteerd, vermoord of tot zelfmoord gedreven. In Zuidlaren is de Vereniging Behoud Synagoge Zuidlaren betrokken geweest bij de plaatsing van de stenen. U kunt contact opnemen met Dhr. Sietsma van de Vereniging voor meer informatie.

CONTACT

website synagoge Zuidlaren:

<http://www.synagogezuidlaren.nl/>

Bezoekadres:

Zuiderstraat 1, 9471 KJ Zuidlaren.

Voor een bezoek aan de synagoge:

Belt u tijdig voor een afspraak met:

Dhr. Hans Sietsma: 050-4061210

of e-mail: jhsietsma@online.nl

info@synagogezuidlaren.nl

COLOFON

Het educatief project 'Het sjoeltje van Zuidlaren' is gemaakt door Sanne Vellinga voor Stichting Oude Drentse Kerken (Sodk).

Jaar van samenstelling: 2011

hieraan meegewerkt hebben:

Hans Sietsma voor Stichting Behoud Synagoge Zuidlaren
Sonja van der Meer voor Stichting Oude Drentse Kerken
Hans Colpa voor Stichting Het Drentse Landschap

